

Artur Timofiejew

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyślu

Średniowieczne podłoże kultury pogranicza

W dniach 12–14 czerwca 2014 r. odbyła się w gmachu Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu i na Zamku Sapiehów w Krasiczynie międzynarodowa konferencja naukowa „*Rozmyślanie przemyskie – świadectwo kultury literackiej i religijnej średniowiecza z perspektywy wieków*”. Jej organizatorami były: Instytut Filologiczny PWSW w Przemyślu, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i Katedra Filologii Polskiej Narodowego Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki.

Rozmyślanie przemyskie, należące do najciekawszych zabytków średniowiecznej literatury polskiej budujących tożsamość kulturową tego regionu Europy, jest w opinii głównego pomysłodawcy i orędownika idei tego spotkania naukowego, prof. Jerzego Bartmińskiego, wybitnego językoznawcy i folklorysty, świadectwem pogranicza kulturowego, na którym spotkały się dwie wielkie tradycje religijne Zachodu i Wschodu. Czymś niezwykle, nabierającym symbolicznej wymowy jest fakt zachowania się tego najważniejszego zabytku średniowiecza polskiego w Bibliotece Kapituły Grekokatolickiej w Przemyślu, jak również szczególne zainteresowanie się nim badaczy zagranicznych, czego najwymowniejszym świadectwem stała się niedawna polsko- i niemieckojęzyczna edycja całości tekstu, przygotowana przez Waclawa Twardzika, Tomasza Mikę i Felixa Kellera (Freiburg im Breisgau 1998). U podstaw koncepcji tego spotkania naukowego legła zatem potrzeba naukowej refleksji zarówno nad wartościami samego tekstu *Rozmyślania przemyskiego*, jak i nad znaczeniem tego dzieła – zwłaszcza jako utworu apokryficznego – w różnych, epokowo także późniejszych sferach kultury polskiej i słowiańskiej. Do udziału w konferencji organizatorzy zaprosili specjalistów z zakresu nauk humanistycznych, z polskich i zagranicznych ośrodków naukowych, zajmujących się bezpośrednio tym średniowiecznym zabytkiem lub jego kontekstem językowym i kulturowym.

Część naukową konferencji rozpoczął ks. prof. Marek Starowieyski (Uniwersytet Warszawski), który w referacie „*Rozmyślanie przemyskie*” na tle apokryfów Nowego Testamentu scharakteryzował obszerne i wielopiętrowe podłoże apokryficzne staropolskiego zabytku, wskazując na kluczową w ukształtowaniu zasadniczych wątków tego utworu rolę Protoewangelii Jakuba, Ewangelii Pseudo-Mateusza i Ewangelii Dzieciństwa Tomasza. Wyraziście zarysowana siatka teologicznych i narracyjnych relacji między *Rozmyślaniami*... a nowotestamentowymi apokryfami pozwala, jak podkreślił referent, określić kierunek i istotę transformacji określonych treści religijnych i sposobów ich ujmowania w ciągu dziejowym od starożytności chrześcijańskiej do późnego średniowiecza. Prof. Tomasz Mika i dr Dorota Rojszczak-Robińska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) poddali krytycznemu – w świetle najnowszych badań, głównie językoznawczych – oglądowi „tradycyjne”, wywodzące się z Brückerowskiego schematu myślenia o *Rozmyślaniu przemyskim* sądy, uznające ten zabytek średniowiecznej prozy za tekst kompilacyjny, intencjonalnie zorientowany na przekazanie ówczesnemu odbiorcy możliwie najpełniejszego zestawu prawd religijnych związanych z życiem Maryi i Jezusa. Referat prof. Olgi Belovej (Rosyjska Akademia Nauk w Moskwie) dotyczył wariantowości wybranych motywów apokryficznych, zwłaszcza tematycznie zogniskowanych na dzieciństwie Jezusa, przejawiającej się we wschodniosłowiańskich ludowych „opowieściach biblijnych” i swoście dopełniającej ujęcie *Rozmyślania*... jako jednej z takich właśnie „opowieści”. Kolejny referat autorstwa dr Doroty Rojszczak-Robińskiej ukazał obszar możliwych tekstologicznych odniesień apokryfu z Przemysła zarówno do biblijnych i apokryficznych tekstów łacińskich, jak i wcześniejszych, dających się szcątkowo wypreparować z tekstu *Rozmyślania*... wersji tego dzieła. Prof. Vasyl Ivashkiv (Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki) skupił uwagę na powinowactwach kulturowych i językowych, zachodzących między średniowiecznym zabytkiem polskim a rękopiśmiennymi tekstami apokryficznymi i legendami funkcjonującymi w ukraińskiej świadomości kulturowej drugiej połowy XIX i początku XX w. Omawiając historyczny aspekt stopniowego odkrywania tych powinowactw przez Antonija Petruszewycza, Iwana Frankę i Aleksandra Brücknera, referent wskazał jednocześnie na tradycję apokryficzną jako czynnik łączący kulturę polską i ukraińską. Kwestią powtórzeń semantycznych w *Rozmyślaniu przemyskim* zajęła się dr Joanna Duska (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie), która uwypukliwszy różnicę między pojęciem glosy a powtórzenia semantycznego, dokonała przeglądu sposobów występowania tego ostatniego w przemyskim apokryfie i scharakteryzowała realizowane przez nie funkcje stylistyczne. Z kolei referat mgr Olgi Stramczewskiej (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) dotyczył językowo-stylistycznej specyfiki ujęć wybranych motywów narracji ewangelicznych, głównie sceny sądu sprawowanego

przez Piłata, w *Rozmyślaniu przemyskim* i w *Rozmyślaniach dominikańskich*. Mgr Dorota Masłej (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) dokonała analizy porównawczej zapisu Modlitwy Pańskiej w *Rozmyślaniu* na tle innych piętnastowiecznych tłumaczeń *Pater noster* i zajęła się kwestią występujących w obrębie apokryfu przemyskiego rozbieżności między całościowym przekładem *Ojciec nasz* a przytaczanymi w różnych partiach *Rozmyślania...fragmentami* tej modlitwy. Prof. Bożena Sieradzka-Baziur (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie), przybliżając w swoim wystąpieniu ideę i zasady konstruowania elektronicznego *Słownika pojęciowego języka staropolskiego*, poruszyła jednocześnie wykorzystanie apokryfu z Przemyśla jako jednego z podstawowych źródeł ilustracji znaczeń rejestrowanych w powstającym e-słowniku. O funkcjach stylistycznych liczebników przysłówkowych i ich znaczeniu w strukturze językowej *Rozmyślania przemyskiego* mówiła prof. Agnieszka Słoboda (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), przyglądając się tym częściom mowy z perspektywy zmian językowych zachodzących w późnośredniowiecznej polszczyźnie. Problem średniowiecznych technik translatorskich poruszył dr Mariusz Leńczuk (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie), zwracając także uwagę na wyjątkowość *Rozmyślania przemyskiego* jako obfitego źródła staropolskiej leksyki religijnej związanej z *Nowym*, nie zaś ze *Starym Testamentem* (jak w przypadku pozostałych polskich średniowiecznych przekładów biblijnych). Prelegent poddał analizie również te fragmenty *Rozmyślania...*, w których zachowały się różne wersje tłumaczenia określonych wersetów Wulgaty.

Drugi dzień obrad otworzył prof. Andrey Moroz (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie), który zajął się zagadnieniem odzwierciedlenia w tekstach pisanych, wśród nich także w *Rozmyślaniu przemyskim*, oralnych przekazów apokryficzno-biblijnych, funkcjonujących w folklorze wschodniosłowiańskim, oraz problemem sprzężenia zwrotnego między przekazem wywodzącym się z tradycji ustnej a mającym swoją genezę w źródłach pisanych. Mgr Karolina Borowiec (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w referacie *W poszukiwaniu czeskiego kontekstu „Rozmyślania przemyskiego”*, zestawiając zbieżne, jak udowodniła, pod względem leksykalno-składniowym średniowieczne apokryfy – czeski i polski, wskazała na ich wspólne źródła teologicznej i fabularnej narracji, a także na otwierającą się dzięki temu możliwość „uzupełnienia” miejsc uszkodzonych w tekście zabytku polskiego. Zbieżności tematyczne pojawiające się w sferze motywów fabularnych *Rozmyślania...* i motywów bazujących na starożytnej i średniowiecznej tradycji apokryficznej w przekazach folklorystycznych z terenu Bułgarii i Macedonii oraz zjawisko oddziaływania tekstu apokryficznego na ludową tradycję ustną stały się tematem refleksji badawczej prof. Krzysztofa Wrocławskiego (Uniwersytet Warszawski). Analiza porównawcza wybranych fragmentów *Rozmyślania...* i *Żywota Pana Jezusa Krysta* Baltazara Opeca

przeprowadzona przez dr Dorotę Kołodziej (Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie) odsłoniła nie tylko splot kompozycyjno-stylistycznych powiązań między nimi, ale zobrazowała również kierunek funkcjonalnie uzasadnionych, wynikających z przeobrażeń perspektywy nadawczo-odbiorczej, zmian w językowo-stylistycznym ujęciu wspólnych dla obu dzieł motywów tematycznych.

W sesji popołudniowej, odbywającej się na Zamku Sapiehów w Krasicy, współautor najnowszej, fryburskiej edycji *Rozmyślenia przemyskiego*, prof. Tomasz Mika dokonał wnikliwego wglądu w tekstologiczną tkanę tego średniowiecznego dzieła, odsłaniając jej historycznie ukształtowaną wielowarstwowość i zarazem polemizując z tezą o kompilacyjnym charakterze kolejnych nawarstwień. Referent podkreślił rangę wersji pierwotnych *Rozmyślenia...* w badaniach nad zachowanym tekstem tego zabytku, który w świetle istniejących wewnątrz niego wskaźników intencjonalności jawi się w całości jako obiekt świadomych, intencjonalnie ukierunkowanych działań kolejnego anonimowego autora-kopisty. Prof. Jerzy Bartmiński (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie) w zamykającym część naukową konferencji referacie *Refleksy „Rozmyślenia przemyskiego” w folklorze pogranicza polsko-ukraińskiego*, ilustrowanym bogatym materiałem źródłowym, ukazał żywotność utrwalonych w *Rozmyślanii...* fabularnych, nacechowanych aksjologicznie motywów apokryficznych w tekstach ludowych obszaru dzisiejszej południowo-wschodniej Polski i zachodniej Ukrainy. Analiza przemian, jakim te motywy podlegały, scharakteryzowanie przyczyn ich wzajemnej łączliwości i zdolności do tworzenia nowych znaczeniowo kombinacji zwięźzione zostały wnioskiem o szerokim, ponadwyznaniowym (sytuującym się ponad ściśle teologicznie określoną tradycją zachodniego bądź wschodniego chrześcijaństwa) i międzyetnicznym zasięgu ludowych apokryfów.

Trzeci dzień konferencji przeznaczony był na dalszą, ale już swobodną dyskusję nad tematem konferencji oraz na zwiedzanie zabytków i miejsc historycznych Przemyśla. W dwóch poprzednich dniach konferencji jej uczestnicy mieli sposobność w przerwie między obradami wysłuchać przygotowanej przez studentów polonistyki PWSW pod kierunkiem dr Beaty Żywickiej recytacji fragmentów *Rozmyślenia przemyskiego* oraz dwukrotnie – w Pałacu Lubomirskich w Przemyślu i na Zamku Sapiehów w Krasicy – podziwiać kunszt wokalny Julii Došnej i Antoniego Pilcha, dwojga artystów miłośników muzyki dawnej, wykonujących podczas specjalnie zorganizowanych koncertów dawne kolędy i pieśni ludowe.

Konferencja pokazała z jednej strony tendencje – często nacechowane ideą rewizji dotychczasowych ustaleń – w aktualnie prowadzonych badaniach nad *Rozmyślaniami przemyskimi*, z drugiej zaś bogactwo i złożoność relacji zachodzących między tym zabytkiem średniowiecznej prozy polskiej a jego macierzystymi i wtórnymi kontekstami kulturowymi. Materiały z konferencji zostaną opublikowane w formie książkowej.

Medieval Stratum of Borderland Culture

Summary

The international conference “*Rozmyślanie przemyskie* [”*The Przemyśl Meditation*”] as Evidence of Medieval Literary and Religious Culture in View of Ages” (Przemyśl-Krasiczyn, 12th–14th June, 2014) aimed at reconsidering medieval roots of West – and East-Slavonic culture-borderland. Participants of the conference represented research centres from Poland, Ukraine and Russia. Text of *Rozmyślanie przemyskie*, genesis and transfiguration of apocryphal motifs of its narrative and influence of that literary and preaching work on Slavonic folklore were the three main objects of reflection. The lecturers stressed two matters especially: textual multi-layer complexity of *Rozmyślanie przemyskie* and persistence of Christ’s childhood motifs in Slavonic oral folklore. The conference was organized by the State East-European College in Przemyśl, the University of Rzeszów, the Maria Skłodowska-Curie University in Lublin, and the Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine).

Key words

Rozmyślanie przemyskie [”*The Przemyśl Meditation*”], the Middle Ages, the State East-European College, apocryph

Słowa kluczowe

Rozmyślanie przemyskie, średniowiecze, Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, apokryf